

Sosyal Bilimler Dergisi • Cilt 8–Sayı 16 • Aralık 2018

HALEB ZENGİ ATABEGLİĞİ'NİN HAÇLILAR İLE MÜCADELESİNDE
MANEVİYATIN ROLÜ/The Rol of Morale in The Struggle of Aleppo Zangi Atabeg State
Against The Crusaders

Abdulcelil IŞIK

Dr. Mustafa Kemal Üniversitesi, Ortaçağ Tarihi Ana Bilim Dalı,
e-posta: celil04@hotmail.com, Orcid: 0000-0003-2524-1567

Makale Bilgisi/Article Information

Makale Türü/Article Types
Araştırma Makalesi/Research Article

Geliş Tarihi/Received Date
14 Ekim 2018/14 October 2018

Kabul Tarihi/Accepted Date
12 Aralık 2018/12 December 2018

Yayın Tarihi/Published Date
24 Aralık 2018/24 December 2018

Yayın Sezonu/Published Season
Aralık 2018/December 2018

Atıf/Cite As

Işık, A, (2018), “Haleb Zengi Atabegliği'nin Haçlılar ile Mücadelesinde Maneviyatın Rolü/The Rol of Morale in The Struggle of Aleppo Zangi Atabeg State Against The Crusaders”, *Sosyal Bilimler Dergisi*, 8 (16), 262-274.

Bu makale en az iki hakem tarafından incelenmiştir.

Rights Reserved.
For Permissions
sbedergi@kilis.edu.tr

HALEB ZENGİ ATABEGLİĞİ'NİN HAÇLILAR İLE MÜCADELESİNDE MANEVİYATIN ROLÜ

The Rol of Morale in The Struggle of Aleppo Zangi Atabeg State Against The Crusaders

ÖZ

Tarihin farklı dönem ve farklı coğrafyalarında gerçekleşen mücadelelerin birçoğunda, karşı karşıya gelen taraflar arasında gerçekleşen savaşta, manevi gücü ağır basan tarafın genelde savaşın galibi olduğu görülür. Türklerin İslâmiyet'e intisabı ve Büyük Selçuklu Devleti ile birlikte Yakın Doğu coğrafyasına yönelmeleri sırasında sahip oldukları manevi gücün ağırlığı onları rakipleri karşısında zafer elde eden taraf yaptı. Selçuklu mirasını devralan en önemli atabeyliklerden biri olan Haleb Zengî Atabegliği'nde de durum bundan pek farklı değildi. Çünkü Haleb Zengî Atabegliği'nin Haçlılar ile yapmış olduğu mücadele yalnızca askeri güce dayalı değildi. Kaynaklar dikkatli bir şekilde incelendiğinde güçlü bir askeri yapı ile birlikte, arka planda onu besleyen büyük bir manevi gücün varlığı fark edilecektir.

Haleb Zengî Atabegliği, askeri tedbirler dışında toplumun ilmi, dinî ve tasavvufî kesimleri aracılığıyla ordu ve halk içinde cihat fikri ve mücadele azmini güçlendirerek Haçlılar karşısında başarıya ulaştı. İslam kaynaklarında Haleb Atabegi Nüreddin Mahmûd için "eş-Şehîd" lakabının kullanılmış olması, yönetici kesim ile halkın aynı duygular etrafında kenetlendiğini göstermektedir. Bu makalede, bahsi geçen hususlar tarihi kaynaklardan seçilmiş örneklerle açıklanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Haleb Zengî Atabegliği, Haçlılar, Cihat.

ABSTRACT

In the most of the struggles which took place in the different eras of history and in the different geographies, in the wars between the sides came across each other, it can be seen that the side which has dominant morale generally is the winner of the battle. With the joining of Turks in Islam and the Great Seljuks' heading towards the Near East geography the gravity of the morale power they had made them gain triumph against their rivals. The situation in the case of Aleppo Atabeg State, One of the most important atabeg state which inherited from Seljuks, was not much different than this. Because the source of the the struggle of Aleppo Zangi Atabeg State against The Crusaders was not based solely on a military power. When the historical sources are researched in detail it can be realised that together with a strong military structure there is a big morale fostering this struggle.

Aleppo Zangi State except military precautions, by the means of scholarly, religious and sufistic sections of society strengthened the ideos of jihad and struggle resolution in the army and among people and reached the success against the crusaders. The fact that the epithet "Al-Shaheed" is used in Islamic sources for

Nureddin Mahmud the atabeg of Aleppo shows that the executives and people are interlocked around the same emotions.

In this article these points are explained by giving examples selected from the historical sources.

Keywords: *Aleppo Zangi State, The Crusaders, Jihad.*

GİRİŞ

Manevi değerlerin en önemli ögesi olan din, insanoğlunun hayatında çok önemli bir olgudur. Ortaya çıktığı günden bu güne gerek insan gerekse toplumlar üzerindeki etkisi devam etmektedir. Din, ister ilahî isterse beşerî olsun, insanın manevi yönünü kuvvetlendirerek onu bir hedefe karşı harekete geçiren ve onun başarıya ulaşmasında büyük rol oynayan çok önemli bir güçtür.

Din ve dinin kitleleri harekete geçirmedeki rolünü daha iyi anlayabilmek için tarihin değişik dönemlerinden bazı örnekler vermek mümkündür.

Askeri güce dayalı Roma İmparatorluğu gibi güçlü bir devletin mevcut putperest yapısından uzaklaşıp Hristiyanlığı benimsemesi ortaya çıkan bu yeni güce boyun eğmesindendi (Barrow, 2006: 96-101; İplikçioğlu, 2007: 96-97, 114). Dinin kitleleri harekete geçirmedeki rolünü yakından öğrenen Roma ve onun mirasını devralan Avrupa ülkeleri bu kez kendileri Hristiyanlığın koruyucusu rolü (Cheynet, 2008: 9) ile dünya coğrafyasında egemenliklerini yaymaya çalıştılar (Gibbon, 1987: 461; Michael Grant, 2000: 83; Diehl, 2006: 76-78. 93; Mango, 2008: 10, 35).

İslâm dini ortaya çıktığı vakit, dinin kitleleri harekete geçirmedeki gücü iyice belirginleşti. Çünkü gaza ve cihat anlayışı ile kısa bir zaman zarfında geniş bir coğrafyaya yayılma başarısı göstererek, insanlık tarihi üzerinde dinin ne kadar etkili olduğu bir kez daha anlaşılmuş oldu.

Selçukluların Anadolu'da hâkimiyet sahasını genişletmesi üzerine Bizans İmparatoru Romanos Diogenes (Cahen, 1988: 25-26) büyük bir ordu ile Malazgirt Ovası'na geldiği vakit onun karşısında sayıca çok küçük bir ordu ile duran Alp Arslan, galibiyeti maneviyatın yüceltilmesi ile elde etti. Çünkü bu sayısal eşitsizlikten kaynaklanan zayıflığı, savaşı Cuma günü bütün hatiplerin minberlerde kendilerinin galip gelmeleri için duada buldukları, maneviyatın doruk noktasına ulaştığı bir zamana denk getirerek büyük bir zafer elde etti. Alp Arslan için okunan hutbede “*Allah’ım İslâm sancağını yükselt ve İslâm’a yardım et! Sana itaat için, canlarını feda edip kanlarını, sana tâbi olma hususunda akıtan senin yolunun mücahitlerini, onları kuvvetlendirerek yurtlarını, güvenlik ve zaferle dolduran yardımlarından yoksun kılma!..*” şeklinde başlayıp dini duyguların yoğunluğuna yol açacak cümlelerle devam eden hutbenin Türk ordusu ve

kumandanları üzerinde büyük manevî bir tesiri olmuştur. Bu hutbenin dışında Sultan Alp Arslan'ın da ordusuna hitaben yaptığı konuşmadan sonra ordusunun “*Ey sultan, biz, senin kulların olarak sen ne yaparsan biz de aynı şeyi yapar ve sana yardımcı oluruz, istediğin biçimde hareket et*” sözleri, Alp Arslan'ın emrine koşulsuz bir şekilde itaat edeceğini göstermekteydi. Sultan Alp Arslan ve ordusu bu sayede kendisinden kat kat büyük Bizans ordusunu ağır bir yenilgiye uğratmayı başardı. Ayrıntılı bilgi için bkz. (Sevim ve Merçil, 1995: 30-39, 50-51, 53-58, 60-73; Sevim, 2000: 74-85; Cide, 2015: 263-286).

Konumuzla ilgili en çarpıcı örneklerden birisini ise hiç şüphesiz Haçlı Seferleri'nde aramak gerekir. İki yüz yıllık bir serüvenin muharriki elbette tek başına olmasa da kitleleri genç, yaşlı, kadın, çocuk, fakir ve soylu demeden peşinden sürükleyen ve onları bütün bu farklılıklarına rağmen bir arada tutan ortak nokta ve maya din ve dinî propagandalar idi (Runciman, 1989: I, 83-267; Demirkent, 1997: 1-5; Sevim ve Merçil, 1995: 7-8; Sevim, 1989: 95).

Haçlılar, Antakya'yı ele geçirdikten sonra Müslümanlar tarafından kuşatıldıkları vakit bütün umutları tükenip ümitsizliğe kapıldıkları bir anda kutsal mızrağın bulunması hikâyesi (Demirkent, 1997: 44-45) ile tekrar birbirlerine kenetlenip coştular. Bu gelişme ile maneviyatı yükselen Haçlılar Müslümanlara saldırıp var olmanın kapılarını araladılar (Willermus Tyrensis, 2016: 255-256; Urfalı Mateos, 2000: 197-198; Gregory Abû'l-Farac, 1987: 340; Demirkent, 1997: 44-46).

Aynı şekilde bu manevi gücün tahrik ettiği ve doğuda kurmayı başardıkları çeşitli kontluk ve prensliklerle mücadelede, Müslüman dünyası başlarda biraz iç çatışmaları ve anlaşmazlıkları (Sevim ve Merçil, 1995: 7; Sevim, 1989: 126) nedeniyle hazırlıksız yakalanmış olsa da sonuç itibari ile İslâm'ın “cihat” fikri ile kitleleri harekete geçirerek başarıya ulaştılar. Doğu Latin devletçiklerini bu manevi güç ve destek sayesinde ortadan kaldırmayı başardılar.

Tarihin değişik dönemleri ve coğrafyalarından verdiğimiz bu örneklerden sonra şimdi asıl konumuz olan Halep Atabeyliği ve idarecilerinin Haçlılar ile mücadelede başarıya ulaşmalarının sadece askerî güçle gerçekleşmediğini, bu gücü besleyen, ayakta tutan ve cihat fikrini aşilayarak halkın desteğini sağlayan ilmî-dinî ve tasavvufî kesimlerin rolü örneklerle açıklanmaya çalışılacaktır.

1. HALEB ZENGİ ATABEGLİĞİ'NİN HAÇLILAR İLE MÜCADELESİNDE MANEVİYATIN ROLÜ

İmâdeddîn Zengî b. Kasimüddeve Aksungur el-Turgan tarafından kurulan Musul Zengî Atabegliği ile İmâdeddîn Zengî'nin ölümünden sonra oğlu Nûreddîn Mahmûd tarafından kurulan Haleb Atabegliği'nin hedefi Haçlılar ile mücadele idi. Fakat bu mücadelenin başarıya ulaşmasının yolu Musul, el-Cezîre ve Haleb gibi İslâm topraklarında birliği sağlamaktan geçmekteydi. Zengîler bu amaç doğrultusunda Mardin ve Hısn-ı Keyfâ Artukluları arasındaki rekabet ve çatışmalardan istifade ederek hâkimiyet sahalarını genişlettiler (İbnü'l-Kalânîsî, 1908: 163, 169, 218, 260, 278-280; Turan, 1980: 154-155). İmâdeddîn Zengî'nin hedefi sadece Artuklular değildi. Bu nedenle merkezi Dımaşk olan Tuğteginliler de Zengîlerin Suriye'de gerçekleştirmek istedikleri birlik için bir hedef oldu. İmâdeddîn Zengî Dımaşk'ı iki kez kuşattıysa da sonuç alamadı (el-Münevveccîd, 1949: 23). Ancak Dımaşk Atabegliği'ne son verme başarısı Zengî'nin ölümünden sonra Haleb Atabegliği'ni kuran oğlu Nûreddîn Mahmûd'un eliyle gerçekleştirilecektir (Runciman, 2008: II, 285-286).

El-Cezîre ve çevresindeki İslâm topraklarında başarılar elde eden İmâdeddîn Zengî aynı başarıyı Haçlı topraklarında da devam ettirmek istedi. Bu amaçla Haçlıların elindeki en mukavemetli ve müstahkem kalelerden Ba'rîn'i kuşattı (1137). Ba'rîn Kalesi'nin saldırıya uğraması üzerine bunu haber alan çevredeki Haçlılar, yardıma koştular. İmâdeddîn Zengî'nin idaresindeki kuvvetlerle yaptıkları savaşta büyük bir hezimete uğrayan Haçlılar, Ba'rîn Kalesi'ne sığınmak zorunda kaldılar. İmâdeddîn Zengî ise Ba'rîn'i sıkı bir şekilde kontrol altına aldı. Haçlılar din adamları vasıtasıyla çevredeki Haçlı ileri gelenlerine haber verdiler. Hristiyan papaz ve rahipler, İmâdeddîn Zengî'nin Ba'rîn Kalesi'ni ele geçirmesi durumunda bütün Haçlı topraklarının onun hedefi haline geleceğini belirttiler. Ayrıca nihai hedefinin Kudüs'ü ele geçirmek olduğunu da eklemeyi ihmal etmediler. Bu tehlikeli durum karşısında Haçlılar her taraftan toplanarak Suriye üzerine yürüdüler (İbnü'l-Esîr, 1991: XI, 54-55). Bu arada yiyecek stoku tükenen Ba'rîn Kalesi'ndeki Haçlı kuvvetleri ise çevre ile irtibatları kopuk olduğundan yardıma gelenlerden bihaberdiler. Bu nedenle daha fazla dayanamayıp kaleyi teslim ettiler (İbnü'l-Esîr, 1991: XI, 55). İmâdeddîn Zengî'nin Ba'rîn, el-Maarra ve Kefertâb gibi yerleri almasıyla zor durumda kalan Haçlılar Bizans İmparatorluğu'ndan yardım istediler (İbnü'l-Esîr, 1997: XI, 118; Runciman, 2008: II, 180). Bizans İmparatoru II. İoannes Komnenos (1118-1143) 1137 yılında Suriye seferine çıktı (Kesik, 2003: 55; Demirkent, 1987: I, 116-119; 1997: 78). Suriye'ye giren İmparator Bizâa'yı 8 Nisan 1138'de emân ile aldı. Bizans İmparatoru beraberindeki Suriye Haçlıları ile Haleb üzerine

yürüdüyse de şehri ele geçiremedi. Üstelik Halep muhafız kuvvetlerinin saldırısına uğrayıp çok sayıda zayıt verdi. İstedığı başarıyı elde edemeyen İmparator'un bundan sonraki hedefi Esârib Kalesi oldu. Burayı kolaylıkla ele geçiren (22 Nisan 1138) İmparator, daha sonra Emîr Ebû'l-Asâkir Sultan b. Ali b. Mukallid b. Nasr b. Munkız el-Kinânî'nin idaresindeki Şeyzer Kalesi'ni kuşattı (İbnü'l-Esîr, 1991: XI, 55-56). Şeyzer kuşatması devam ederken İmâdeddîn Zengî'nin başarılı taktiği sonucu Suriye Haçlıları ve Bizans İmparatoru'nun araları açıldı. Neticede İmparator 21 Mayıs 1138'de kuşatmayı kaldırarak buradan ayrıldı (Chalandon, 1912: II, 139-142; Demirkent, 1987: 1121-123).

Bizans İmparatoru ve beraberindeki Haçlılar Bizâa'yı kuşattıkları vakit İmâdeddîn Zengî, Kadı Kemâleddîn b. eş-Şehrizorî aracılığı ile Irak Selçuklu Sultanı Mesut'tan yardım istedi. Kadı Kemâleddîn b. eş-Şehrizorî, Bağdat'ta durumu Sultan'a arz ettiği halde Sultan'dan beklediği yardımı alamadı. Kemâleddîn b. eş-Şehrizorî, Sultan'ın yardımını temin etmek için bir plana başvurdu. Bağdat'taki Saray Camisi ile Sultan Camisi'ndeki hatipler Cuma hutbesi için minbere çıktıkları esnada, Kadı Kemâleddîn b. eş-Şehrizorî'nin anlaştığı bir grup adam taşkınlık çıkararak: "*Yazık İslâmın başına gelenlere! Yazık Muhammed'in dinine!*" diyerek Müslüman halkı galeyana getirdiler. Sultan, halkın yoğun şikâyet ve talepleri karşısında İmâdeddîn Zengî'ye askerî yardım yapmayı kabul etti (İbnü'l-Esîr, 1991: XI, 60-61; 1963: 59-63).

Yukarıda aktarılan bilgilerden anlaşılacağı üzere zor durumda kalan Haçlılar, Kudüs üzerindeki Müslüman tehdidini ileri sürerek kuvvet toplama çabası içinde iken, Zengîler de Haçlıların İslâm dini ve Müslümanlar üzerindeki tehdit ve saldırısından söz ederek manevi değerleri ön plana çıkartmışlardır. Bu sayede halkın desteğini alan Zengîler, Irak Selçuklu Sultanlığı'ndan askerî yardım temin etmeyi başarmışlardır.

Suriye'de otoritesini güçlendiren Zengîlerin en önemli hedeflerinden birisi Urfa Haçlı Kontluğu idi. İmâdeddîn Zengî, II. Joscelin'in şehirden uzaklaşmasını fırsat bilip Urfa Haçlı Kontluğu'nun merkezi olan Urfa şehir ve kalesini 24 Aralık 1146'da almayı başardı (Abû'l-Farac, 1987: II, 378-380; Kesik, 2003: 77; Demirkent, 1997: 78-80).

Urfa'nın Zengîler idaresindeki Türk ve Müslüman kuvvetler tarafından alındığı haberi Avrupa'da duyulduğu vakit Papa III. Eugenius'un çağrısı ile II. Haçlı Seferi hazırlıkları başladı. Avrupalılar sefer hazırlığını yaparken İmâdeddîn Zengî, Ca'ber Kalesi'ni kuşattığı sırada 15 Eylül 1146'da öldürüldü (İbnü'l-Adîm, 1997: II, 469-470; Willermus Tyrensis, 1994: 14; Abû'l-Farac, II, 381; Kesik, 2003: 77). Böylece Haçlıların sönmeye başlayan umutları yeniden canlanmış oldu. İmâdeddîn'in ölümünü fırsat bilen Urfa'nın eski hâkimi II. Joscelin ise şehirdeki Ermenilerle

haberleşerek onların destek ve yardımları ile şehri geri almayı başardı. Ancak iç kale teslim olmayarak direnişini sürdürmeye devam etti (İbnü'l-Esîr, 1963: 86; Kesik, 2003: 78).

İmâdeddîn Zengî'nin ölümüyle (15 Eylül 1146) Musul ve Haleb olarak ikiye ayrılan Atabeyliğin iki kolu arasında çıkması düşünülen zıtlık ve mücadele beklentisi İmâdeddîn'in oğullarının sağduyulu yaklaşımları ile önlenmiş oldu. Düşmanın beklentilerinin aksine Musul Atabeyi Seyfeddîn Gâzî ve Haleb Kolu'nun kurucusu Nüreddîn Mahmûd Zengî (İbnü'l-Kalânisi, 1908: 285; Willermus Tyrensis, 1994: 14-15; İbn Asâkir, 1997: LVII, 118; Brockelman, 2002: 183), birbiriyle dayanışma içerisinde hareket ederek Haçlıların ve düşmanlarının beklentilerini boşa çıkartarak bölgedeki güçlerini artırdılar (İbnü'l-Esîr, 1963: 87-88; 1991: XI, 106).

Haleb merkezli Haleb Zengî Atabeyliği'ni kuran Nüreddîn Mahmûd, Urfa Kalesi'nin imdat çağrılarına, zaman kaybetmeden cevap verdi. Müslümanların şehri kuşatmaları üzerine II. Joscelin şehri terk etmek zorunda kaldı (İbnü'l-Esîr, 1991: XI, 106-107; Willermus Tyrensis, 1994: 30-31; Anonim Süryânî Vekâyinâmesi, 2005: 64-66). Çekilmekte olan Haçlılara saldıran Haleb Atabeyliği'nin ordusu ve bağlı güçler karşısında II. Joscelin'in ordusu büyük kayıplar verdi. Musul Atabeyliği kuvvetleri ulaşımca kadar Urfa'nın Haleb Zengî Atabeyliği tarafından alındığı görüldü (İbn Kesîr, 1995: XII, 407). Musul Atabeyi Seyfeddîn ise bu duruma itiraz etmeyerek Zengîler'in iki kolu arasındaki dayanışma ve birlik ruhunun güçlenmesine katkı sağlamış oldu (İbnü'l-Esîr, 1963: 87).

Haleb Zengî Atabeyliği'nin kurucusu Nüreddîn Mahmûd ve babası İmâdeddîn Zengî'nin “eş-Şehîd” (İbnü'l-Esîr, 1963: 27, 29, 32, 34 – 41, vd) lakabını çokça kullanmış olmaları onların Haçlılarla mücadelede dini duygu ve düşünceleri önemsediklerini ve bu bağlamda mutasavvıf ve âlimlerin başta olmak üzere çeşitli dini kesimlerin desteğinden mahrum kalmadıkları anlaşılmaktadır. Şehîd kavramının lügatlerde Allah yolunda veya din uğrunda ölen kimseler ile savaşta ölenler için kullanıldığı görülmektedir (Şemseddîn Sâmi, 1317: 792; Muallim Nâcî, 1322: 448). *Asırlar Boyu Tarihi Seyri İçinde Misalli Büyük Türkçe Sözlük*'te ise şehîd kavramının vatan, millet, kutsal bir amaç ve görev uğrunda ölen kimseler için kullanılan bir kavrama dönüştüğünü ifade edilmiştir (Ayverdi, 2010: 1160-1161). Haleb Atabeyliği ve yöneticileri bu gerçeklikle yola çıkarak Haçlıların dini bir maske ile perdeledikleri gerçek amaçları olan Türk-İslâm âleminin batıya doğru ilerleyişini durdurma ve siyasi-ekonomik baskısına son vererek Doğu'nun zenginliklerine kavuşma çabalarına (Demirkent, 1997: 1-5) büyük bir darbe indirmiş oldular. Bir diğer ifade ile Haçlıların Hıristiyanları amaçları doğrultusunda harekete geçirmek için kullandıkları “günahtan arınma, cennetin tapusu” vb. kavramlara karşı Haleb Atabeyliği de “cihâd”

ve “şehîdlik” kavramları ile mukabelede bulunarak büyük başarı elde etti. Haleb Atabeyi Nûreddîn Mahmûd, babası İmâdeddîn Zengî'nin yaptığı gibi dini propagandayı çok etkili bir silaha dönüştürüp düşmanları olan Haçlı prenslik ve kontluklarına karşı başarıyla kullanmasını bildi (İbnü'l-Esîr, 1991: 106, 113, 121, 137, 144 vd.; Demirkent, 1997: 119-129).

Haleb Zengî Atabeyliği'nin komşusu olan Dımaşk Atabeyliği'nin merkezi, Alman ve Fransız krallarının idaresindeki II. Haçlı ordusu tarafından kuşatıldığı vakit (Runciman, 2008: II, 234-236) Dımaşk şehri, ordunun ve halkın düşmana karşı mücadele azmini kamçılayan örneklerden birisine sahne oldu (İbnü'l-Esîr, 1963: 88-89). Şehri savunmak amacıyla ileri atılanların arasında yaya olarak çıkmış olan büyük bir şeyh, zahit ve abit, fakih Hucetüddîn Yusuf b. Zinâs el- Ferdelavî el- Mağrîbî de vardı. Muineddîn Üner onu görünce: “*Ey şeyh sen mazursun. Biz senin yerine savaşıyoruz. Senin savaşımaya mecalin yok*” dediği halde o bunu kabul etmedi ve şehîd düşene kadar çarpışmaya devam etti (İbnü'l-Esîr, 1963: 89).

Nûreddîn Mahmûd, Musul Atabeyi olan ağabeyi Seyfeddîn Gâzî'nin ölümünden sonra Sincâr'ı almak üzere harekete geçtiği vakit kardeşi Kutbeddîn Mevdûd b. Zengî'nin idaresindeki Musul Atabeyliği ile karşı karşıya kaldı (İbnü'l-Esîr, 1991: XI, 127-128). Sorunun çözümü için taraflar bir araya gelerek anlaşmaya varıldı. Haleb'e dönme hazırlığı yapan Nûreddîn, Musul Atabeyliği'nin önemli devlet adamı ve veziri Cemâleddîn'den kendisine katılmasını istediği vakit, Cemaleddîn ona: “*Senin içinde bulunduğun durum nedeniyle vezire ve akıl veren birine ihtiyacın yok. Senin kardeşinin ki gibi düşmanların yok. Senin düşmanların kâfîrlerdir. İnsanlar dinleri nedeniyle onlara karşı savunma yapıyorlar*” şeklinde karşılık vererek düşmanları ile olan dinsel farklılığın kitleleri harekete geçirmede önemli bir faktör olduğunu göstermiş oluyordu (İbnü'l-Esîr, 1963: 95-97; Ebî Şâme, 2002: 236).

Bir diğer çarpıcı örnek ise El-Melikü'l-Adil Nûreddîn Mahmûd b. eş-Şehîd Zengî'nin Ekrâd Kalesi'nin önünde yenilgisiyle sonuçlanan olaydan sonra yaşandı (İbnü'l-Esîr, 1991: XI, 240-242).

Nûreddîn Mahmûd'un idaresindeki Haleb Atabeyliği ordusu, 558/1162-1163 yılında Ekrâd Kalesi'ni ele geçirmek üzere Bakia'da toplandığında, gündüz vakti Haçlıların beklenmedik saldırısı ile karşılaştı. Nûreddîn Mahmûd'un bile canını zor kurtardığı bu saldırıdan hemen sonra yanındaki az sayıda adamı ile Hims yakınlarındaki Kudüs Gölü kıyısında ordugâh kurdu. Çarpışmadan kurtularak etrafa dağılan adamları gelip burada kendisine katıldılar. Nûreddîn Mahmûd, Haleb ve Dımaşk'tan getirttiği para, silah, mal vs. ile ordunun ihtiyaçlarını gidermeye çalıştı. Buna bağlı olarak askerlerin ihtiyaçlarının tespit edilip tazmin edilmesini emrettiğinde arkadaşları ona: “*memlekette fakirlere, fakîhlere, sufîlere ve kurraya*

bağışların, harcamaların pek çoktur. O harcamaları şimdi cihat için kullansan daha yerinde olur” dediler. Ancak Nûreddîn:“*Vallahi ben zaferi ancak onlar sayesinde elde edeceğimi umuyorum. Ben kendi yatağımda uyurken, hedefini şaşmayan oklarla benim için savaşan bir topluluğun bağışlarını nasıl olur da keserim..*” diyerek arkadaşlarının fikirlerini onaylamadı (İbnü'l-Esîr, 1963: 116-118; 1991: XI, 241-242; Gök, 2013: 112).

Yukarıda da ifade edildiği gibi Haleb Atabeyi Nûreddîn Mahmûd'un, beytülmal'den kurra, sufi, fakih ve fakirlere ayrılan ödeneğin kesilmesine kesinlikle sıcak bakmayışının nedeni Haçlılara karşı gaza ve cihat düşüncesiyle gerçekleştirilen mücadelede onların dua ve desteklerinin eksikliğinin tıpkı ruhu alınmış bir beden misali manasını yitireceğini düşünmesindendi. Bu nedenle bu kesimlerle olan ilişkilerini sıcak tutmuş ve büyük önem atfetmiştir. Nûreddîn Mahmûd, emrindeki komutan ve beylere Hz. Muhammed'in:“*Sizler ancak zayıflarınız sayesinde rızıklandırılıp zafere ulaşırsınız*” hadisiyle cevap vermiş olması ise ikna çabasında manevi değerlerle ilgili kavramların ne denli etkili olduğunu göstermekteydi.

Bir diğer örnek ise Haleb Atabeyi Nûreddîn Mahmûd'un Mısır'a müdahalesi meselesinde karşımıza çıkmaktadır. Mısır Fatimî Devleti'nin veziri Şaver, rakibi tarafından yenilgiye uğratılıp makamından uzaklaştırıldığı vakit, Haleb'e gelerek Haleb Atabeyliği'nden yardım istedi. Haleb Atabeyliği'nin yardımları ile tekrar makamına iade edilen Şaver verdiği sözleri yerine getirmediği gibi Mısır'da bulunan Haleb Atabeyliği kumandanı Esedüddîn Şîrkûh'a karşı Haçlılar (Kudüs Krallığı)'dan yardım istedi (İbn Kesîr, İstanbul 1995: XII, 448-449). Bu tehlikeli durum karşısında Nûreddîn Mahmûd, Haçlıların Mısır'a gitmesine engel olmak amacıyla bir taraftan Haçlı topraklarına girerken öte taraftan Musul Atabeyliği, Hısn-ı Keyfâ ve Mardin Artuklularından da yardım talep etti (İbnü'l-Esîr, 1963: 116-118; 1991: XI, 246; İbnü'l-Adîm, 1996; Merçil, 1991: 218). Mardin Artuklu hükümdarı Necmeddîn Alpî ve Musul Atabeyi Kutbeddîn Mevdûd b. Zengî bu çağrıya birer ordu ile destek verirken Hısn-ı Keyfâ Artuklu hükümdarı Fahreddîn Kara Arslan ise askerî yardım konusunda pek istekli görünmedi. Daha açık bir ifade ile yardım göndermek niyetinde değildi. Çünkü bu haber ulaştığında has adamları ona:“*Neye karar verdin*” dediklerinde onlara:“*oturmaya*” şeklinde cevap vererek bu niyetini açığa vurdu. Hal bu iken ertesi gün bu düşüncesini terk ederek askerlerine gaza için hazırlanmalarını buyurdu. Bu kadar kısa zaman zarfında fikir değiştirmesinin sebebini soran adamlarına: *Nûreddîn bana bir yol arkadaşlığı yapmıştı. Ona yardım etmezsem ülkemdeki halk itaatimden çıkar ve ülkeyi elimden alır. O, Frenlerin Müslümanların başına getirdiklerini zabıtlere, abıtlere (sofulara), dünyayla bağını koparanlara anlatmak üzere*

mektup yazdı. Mektupta uğradıkları ölümleri, esir alınmaları ve yağmalamaları anlatıp kendilerinden ona dualarıyla yardımcı olmalarını ve Müslümanları gazaya teşvik etmelerini istedi. Bunların her biri kendilerine tabi olanlarla ve dostlarıyla toplanıp Nureddin'in mektuplarını okuyor ve ağlıyorlar. Lanetler ve beddualar ediyorlar. Bu yüzden onun davetine icabet etmek kaçınılmaz bir hal aldı (İbnü'l-Esîr, 1991: XI, 246-247; 1963: 123-124; İbnü'l-Adîm, 1996: 346; İbn Vâsıl, 1953: I, 143-144) demiştir.

Kaynakların aktardığı bu bilgi esas alındığında Halep Atabeyliği yöneticilerinin Haçlılar ile olan mücadelelerinde din ve tasavvuf ehlinin halk içerisindeki nüfuz ve etkisini çok iyi idrak ettiklerini bu nedenle Haçlılar ile mücadelelerinde kendilerine destek olmaktan kaçınan komşu devlet ve beylikleri sözü edilen kesimler aracılığıyla sıkıştırarak destek vermek zorunda bıraktıkları anlaşılmaktadır.

Halep Atabeyliği'nin Suriye, el-Cezîre ve Mısır gibi bölgelerde gücünü her geçen gün artırarak, hâkimiyet kurmasının asıl sebebi Haçlılara karşı başarı ile mücadele etmesinden kaynaklanmaktaydı. Halep Atabeyliği'nin Haçlılar karşısındaki başarısı ise civardaki Türk ve İslâm devletlerinden gelen âlim ve mutasavvıfların Atabeyliğin hizmetine girmesine yol açtı.

Halep Atabeyliği, başta iki önemli merkez (Halep ve Dımaşk) olmak üzere ülkenin hemen her köşesinde ilmî-tasavvufî ve dinî kurumlar (cami, medrese ve hankâh) tesis etti. Medreselerdeki eğitimin önemini iyi kavramış olan Halep Atabeyliği'nin yöneticileri bu konuda Büyük Selçuklu Devleti'nin Nizâmiye Medreselerini örnek aldılar (Gök, 2013: 468). Bu eğitim kurumları ile bir taraftan Sünnî İslâm akidesine aykırı düşünen, din ve devlet büyüklerine suikastlar düzenleyen Bâtınîlerin propagandalarına karşı ilmî çalışmalar yapıldı bir taraftan da halktan daha fazla destek almayı başararak Haçlılarla mücadelenin zemini sağlamlaştırıldı.

SONUÇ

Türk ordularının tarihin derinliklerinden gelen çok önemli hususiyetleri vardır. Teşkilat, disiplin, savaş taktiği, silah kullanmadaki mahareti, ordunun sevk ve idaresindeki başarısı ve buna benzer bir takım etkenlerle Türkler tarih boyunca büyük başarılar elde etmişlerdir.

Türkler, İslâm medeniyetine dâhil olup Yakındoğu'ya yerleşince yönettikleri Müslüman halkın maneviyatını yücelten değerleri dikkate almayı da ihmal etmediler. Bu nedenle Halep Atabeyliği ve yöneticileri bir taraftan güçlü ordulara sahip olurken öte taraftan gücü sadece orduda arayan bir siyasi teşekkül olmaktan da imtina etmişlerdir. Haçlılara karşı yapılan mücadelenin başarıya ulaşmasının güçlü bir Atabeylikle mümkün olduğunu iyi bilen Halep Atabeyliği bu amaçla bölgedeki Türk-İslâm devlet ve

beylikleri üzerinde hâkimiyet sağlamanın arayışı içerisine girmiştir. Haleb Atabeyleri “eş-Şehîd”, “Melikü'l-Adîl” gibi lakaplar taşıyarak sık sık cihat çağrılarını yapmışlar, ülkedeki ilmî-dinî ve tasavvufî çevrelerle sıkı bağlar kurarak onların destek ve dualarını kazanmışlardır. Haleb Atabeyliği'nin ön plana çıkan önemli bir özelliği ise tesis ettikleri eğitim kurumları aracılığıyla Şîî propagandalarına karşı halkın aydınlatılmış olmasıydı. Ayrıca Mısır'da Şîî Fâtımî Halifeleri adına okutulan hutbeyi Abbasîler adına okutma başarısını göstermeleri ise bir diğer önemli başarılarıydı.

KAYNAKÇA

- Abû'l-Farac**, G. (1987), *Abû'l-Farac Târîhi*, C.II, s. 340, Çeviren: Ömer Rıza Doğrul, Ankara: TTK.
- Anonim Süryânî Vekyinâmesi**, (2005), *Anonim Süryânî Vekyinâmesi (I ve II. Haçlı Seferleri Tarihi)*, Çeviren: Vedii İlmen, İstanbul: Yaba Yayınları.
- Ayverdi**, İ. (2010), *Asırlar Boyu Tarihi Seyri İçinde Misalli Büyük Türkçe Sözlük*, İstanbul: Kubbealtı Yayınları.
- Barrow**, R. H. (2006), *Romahlar*, Çeviren: Ender Gürol, İstanbul: İz Yayıncılık.
- Brockelman**, (2002), *İslâm Ulusları ve Devletleri Tarihi*, Çeviren: Neşet Çağatay, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Cahen**, C. (1988), *Türker'in Anadolu'ya İlk Girişleri*, Çeviren: Yaşar Yücel-Bahaeddin Yediyıldız, Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Chalandon**, F. (1912), *Alexis Comnène, Jean II Comnène et Manuel I Comnène*, I-II, Paris.
- Cheyne**, J. C. (2008), *Bizans Tarihi*, Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.
- Cide**, Ö. (2015/1), “Osmanlı Devleti'nin Kuruluşunda Dinî Etki”, *Bilimname Düşünce Platformu*, 28, 263-286.
- Demirkent**, I. (1987), *Urfa Haçlı Kontluğu Tarihi(1118-1146)*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Demirkent**, I. (1997), *Haçlı Seferleri*, İstanbul: Dünya Yayıncılık
- Demirkent**, I. (2014), *Türkiye Selçuklu Hükümdarı Sultanı I. Kılıç Arslan*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Diehl**, C. (2006). *Bizans İmparatorluğu Tarihi*, İstanbul: İlgî Yayınları.
- Ebî Şâme**, (2002), *Kitâb el-Ravzateyn fî Ahbâr el-Devleteyn el-Nuriyye ve 's-Salâhiyye*, Neşr ve Tahkik: İbrâhîm Şemseddîn, I-II, Beyrut: Dârü'l-Kütübü'l-İmiyye.
- El-Müneccîd**, S. (1949), *Vulâtu Dımaşk Fî'l-Ahdi's-Selçukî*, Dımaşk.
- Gibbon**, E. (1987), *Roma İmparatorluğu'nun Gerileyiş ve Çöküş Tarihi*, C.I, s. 461, Çeviren: Asım Baltacıgil, İstanbul: Bilim-Felsefe-Sanat Yayınları.

- Gök, H.İ.** (2013), *Musul Atabegliği, Zengiler (Musul Kolu: 1146-1233)*, Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Grant, M.** (2000), *Roma'dan Bizans'a (İ.S. 5. Yüzyıl)*, Çeviren: Z. Zühre İlkelen, İstanbul: Homer Kitabevi.
- İbn Asâkir,** (1997), *Târîhu Medineti Dımaşk*, Tahkîk: Muhibüddîn Ebî Saîd Ömer b. Garâme el-Ömeroy, Dımaşk: Dârü'l-Fikr.
- İbn Kesîr,** (1995), *El-Bidâye ve'n-Nihâye (Büyük İslâm Tarihi)*, Çeviren: Mehmet Keskin, C.XII, İstanbul: Çağ Yayınları.
- İbn Vâsıl,** (1953), *Müferricu'l-Kurûb fî Ahbâri Benî Eyyûb*, Neşreden: Cemaleddîn Şeyyâl, I-III, İskenderiye.
- İbnü'l-Adîm,** (1997), *Zübdetü'l-Haleb min Târîhi Haleb*, Neşr ve Tahkik: Süheyl Zekkâr, Dımaşk: Dâr el-Kitâb el-Arabî.
- İbnü'l-Esîr,** (1991), *El-Kâmil fî't-Târîh*, C. XI, Abdülkerim Özeydın, İstanbul: Bahar Yayınları.
- İbnü'l-Esîr,** (1963), *El-Târîhu'l-Bâhir fi'd-Devlet el-Atâbekiyye bi'l-Mavsil*, Naşir, Abdulkadir Ahmed Tilîmât, Kahire.
- İbnü'l-Kalânîsî,** (1908), *Zeyli Târîhi Dımaşk*, Yay: H. F. Amedroz, Leiden.
- İplikçioğlu, B.** (2007), *Hellen ve Roma Tarihinin Ana Hatları*, İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.
- Kesik, M.** (2003), *Türkiye Selçuklu Devleti Tarihi, Sultan I. Mesud Dönemi (1116-1155)*, Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Köymen, M. A.** (1967), *Alp Arslan Zamanı Selçuklu Askeri Teşkilatı*, Ankara: Ankara Üniversitesi Basım Evi.
- Şemseddîn Sâmî,** (1317), *Kâmûs-ı Türki*, İstanbul: Dersaadet Matbaası.
- Mango, C.** (2008), *Bizans; Yeni Roma İmparatorluğu*, Çeviren: Gül Çağalı Güven, İstanbul.
- Muallim Nâcî,** (1322), *Lugât-ı Nâcî*, İstanbul: Asır Matbaası.
- Runciman, S.** (1989), *Haçlı Seferleri Tarihi*, Çeviren: Fikret İşıltan, C. I, Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Runciman, S.** (2008), *Haçlı Seferleri Tarihi*, Çeviren: Fikret İşıltan, C. II, Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Sevim, A.** (1989), *Suriye-Filistin Selçuklu Devleti Tarihi*, TTK, Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Sevim A.-Erdoğan, M.** (1995), *Selçuklu Devletleri Tarihi, Siyaset, Teşkilat ve Kültür*, Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Sevim, A.** (2000), *Anadolu'nun Fethi, Selçuklular Dönemi*, Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Turan, O.** (1969), *Selçuklular Tarihi ve Türk-İslâm Medeniyeti*, İstanbul: Turan Neşriyat Yurdu.
- Turan, O.** (1980), *Doğu Anadolu Türk Devletleri Tarihi*, İstanbul: Nakışlar Yayınevi.

- Urfalı Mateos**, (2000), *Urfalı Mateos Vekâyinâmesi (952-1136) ve Papaz Grigor'un Zeyli (1136-1162)*, Çeviren: Hrant D. Andreasyan, Ankara.
- Willermus**, T (1994), *Historia Rerum in Partibus Transmarinis Gestarum, Denizaşırı Bölgelere Yapılan Seferlerin Tarihi(XVI, XVII, XVIII. Kitaplar)*, Çeviren: Ergin Ayan, İstanbul: Yüksek Lisans Tezi.
- Willermus**, T. (2016), *Willermus Tyrensis'in Haçlı Kroniği (Başlangıçtan Kudüs'ün zaptına Kadar: I-VIII. Kitaplar)*, Hazırlayan: Ergin Ayan, İstanbul: Ötüken Yayınları.